

STEFAN JANKOWIAK A ROZWÓJ BADAŃ REGIONALNYCH NAD DZIEJAMI ZIEMI GOSTYŃSKIEJ

Gostyński regionalizm przybierał w przeszłości różne formy organizacyjne. Jego początki łączyć należy z istniejącym w latach 1835-1846 Kasysem Gostyńskim, a konkretnie z inicjatywami działającego w ramach tej organizacji Wydziału Literackiego¹. Wyjątkowo znaczący dla rozwoju badań dziejów grodu nad Kanią był jednak okres międzywojenny. O dużym zaangażowaniu pracujących wtedy w mieście historyków świadczą między innymi ogłoszone przez nich wydawnictwa. Są to zarówno autorskie monografie (np. Pawła Teodora Schulza, *Dzieje miasta Gostynia w zarysie*, 1939), jak i periodyki (przede wszystkim wychodząca w latach 1928-1939 „Kronika Gostyńska”)².

Sytuacja polityczna w Polsce po 1945 roku nie sprzyjała ruchowi regionalnemu. Zaciążyły nad nim typowe obostrzenia stosowane przez państwo komunistyczne wobec niezależnych inicjatyw społecznych. Chodziło głównie o paraliżujący wszelką spontaniczność nadzór administracyjny oraz trudności edytorskie (np. kłopoty z uzyskaniem papieru, nadmierna ingerencja cenzury). Trzeba jednak zaznaczyć, że owe restrykcje nie były zupełnie obojętne. Potrafili je pokonać także mieszkańcy Gostynia. Systematyczną działalność regionalną po drugiej wojnie światowej prowadzono w mieście od 1957 roku. Powstał wtedy Społeczny Komitet Regionalny Powiatu Gostyńskiego³. Do najaktywniejszych jego członków należeli Andrzej Hanyż i Piotr Laurentowski.

O pełnym odrodzeniu się badań regionalnych w Gostyńskim można jednak mówić dopiero w latach siedemdziesiątych XX wieku. Szczególną rolę w tym procesie odegrał z pewnością Stefan Jankowiak. Rozwijał on nie

¹ Efektem prac Wydziału był m.in. interesujący program studiów regionalnych pt. *Rzecz o dyletantym literackim* autorstwa Edmunda Bojanowskiego („Przyjaciel Ludu”, R. 9: 1842, nr 2, s. 12-14; nr 3, s. 23-24; nr 5, s. 38-39).

² Zob. na ten temat m.in. książkę M. P i w o w a r c z y k a, *Wielkie „małe ojczyzny”. Aktywność społeczno-kulturalna gostynian w Drugiej Rzeczypospolitej*, Kraków 2006.

³ Nazwę Komitetu zmieniono w 1965 roku na Gostyńskie Towarzystwo Kulturalne, zob. R. C z u b, R. F u r m a ń c z a k, J. P o p r a w a, *Gostyńskie Towarzystwo Kulturalne 1957-2007*, Gostyń 2007, s. 6.

tylko oryginalne studia nad dziejami regionu, ale także przez dłuższy czas pełnił rolę koordynatora większości przedsięwzięć zmierzających do poznania przeszłości ziemi gostyńskiej. Autor niniejszego artykułu stawia sobie dwa zasadnicze cele. Po pierwsze, zamierza przedstawić kolejne etapy kariery zawodowej S. Jankowiaka. Po drugie, chce zebrać i krótko omówić najważniejsze jego osiągnięcia na polu badań z zakresu historii.

S. Jankowiak urodził się 3 maja 1934 roku w Kołaczkowicach, w powiecie rawickim. Jego rodzicami byli Władysław i Maria z Kościuszków, nauczyciele szkół powszechnych⁴. Beztrudne lata dzieciństwa przerwała młodemu chłopcu wojna. Trudny okres przeżywał szczególnie po 1942 roku, kiedy hitlerowcy wywieźli jego ojca do obozu pracy na terenie Niemiec (w okolicy Innsbrucka). W 1946 roku rodzina Jankowiaków zamieszkała w Drzęczewie koło Gostynia. Szkołę podstawową Stefan ukończył w 1948 roku w pobliskich Piaskach. Później uczęszczał do Liceum Ogólnokształcącego w Gostyniu⁵. Opuścił je w 1952 roku po nieudanej próbie uzyskania świadectwa dojrzałości. Przez kilka następnych miesięcy przebywał – jak to ujął w napisanym w tym okresie życiorysie – „w domu przy rodzicach” i pracował w charakterze sprzedawcy w sklepie spożywczym w Smogorzewie.

1 września 1953 roku rozpoczął się nowy etap w biografii naszego bohatera. Został nauczycielem. Zawód ten wykonywał, z przerwą na służbę wojskową, przez kolejne dwadzieścia lat⁶. Pierwszą placówką, w której zaczął pracować, była Szkoła Podstawowa w Borku. Początkowo prowadził zajęcia w klasach wstępnych, ponadto uczył rysunku oraz opiekował się drużyną harcerską. Pełne uprawnienia pedagogiczne oraz maturę uzyskał w 1957 roku w Liceum Pedagogicznym w Krotoszynie. W 1958 roku zamieszkał w Piaskach i podjął pracę w tamtejszej Szkole Podstawowej. Przeprowadzka ta łączyła się z faktem zawarcia małżeństwa z Barbarą Zimny. W nowym

⁴ Biogram opracowano na podstawie dokumentów zgromadzonych w teczkach personalnych przechowywanych w Zespole Szkół Ogólnokształcących w Gostyniu, Urzędzie Miejskim w Gostyniu oraz Archiwum Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu (sygn. 416/467). Zob. też: A. Ż a l i k, *Stefan Jankowiak*, „Przyjaciel Ludu” 1997, z. V-VI, s. 43-45; R. C z u b, *Stefan Jankowiak – pedagog i regionalista, kustosz Muzeum w Gostyniu*, „Kronika Wielkopolski” 2016, nr 2, s. 71-74. Autor wykorzystał ponadto przekazy ustne Roberta Czuba, Andrzeja Grześkowiaka i Józefa Adamczaka.

⁵ Placówka działała – zob. *Dzieje ziemi gostyńskiej*, red. S. Sierpowski, Poznań 1979, s. 579 – w ramach utworzonej w 1948 roku Państwowej Jedenastoletniej Szkoły Ogólnokształcącej Stopnia Podstawowego i Licealnego w Gostyniu.

⁶ W 1953 roku S. Jankowiak bez powodzenia starał się o przyjęcie do Oficerskiej Szkoły Piechoty w Elblągu. Nie porzucił jednak planów, aby zostać żołnierzem zawodowym. W 1954 roku zgłosił się do Oficerskiej Szkoły Politycznej w Łodzi. Odwilż październikowa i łącząca się z nią reorganizacja szkolnictwa wojskowego w Polsce spowodowały, że rocznikowi S. Jankowiaka skrócono naukę z trzech do dwóch lat. W 1956 roku otrzymał pierwszy stopień oficerski (chorążego). Ostatecznie nie zdecydował się jednak na pozostanie w służbie czynnej. Jako oficer rezerwy awansował do stopnia kapitana.

miejscu pracy powierzano mu obowiązki nauczyciela historii i wychowania obywatelskiego.

W sporządzanych przez dyrektorów szkół w Borku i Piaskach charakterystykach okresowych S. Jankowiak oceniany był jako nauczyciel wypełniający swoje obowiązki rzetelnie, łatwo nawiązujący kontakt z dziećmi, ale wymagający. Stopniowo przełożeni coraz wyraźniej zwracali również uwagę na jego zamiłowanie do przedmiotów humanistycznych. Nic więc dziwnego, że w 1961 roku podjął w trybie niestacjonarnym na Uniwersytecie Wrocławskim studia historyczne. Ze względu na niekorzystną sytuację życiową zmuszony był po trzech latach zawiesić naukę. Wznowił ją dopiero w 1968 roku na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Magisterium uzyskał 27 kwietnia 1972 roku na podstawie napisanej pod kierunkiem Lecha Trzeciakowskiego dysertacji *Dzieje Kasyna Gostyńskiego i jego znaczenie dla rozwoju prac organicznych w Wielkim Księstwie Poznańskim*⁷. Niebawem otrzymał tytuł służbowy nauczyciela dyplomowanego.

Stefan Jankowiak (1934-1997)

Jeszcze w czasie studiów szczególne predyspozycje zawodowe S. Jankowiaka dostrzegły władze samorządowe. W 1969 roku został zatrudniony w Wydziale Oświaty i Wychowania Prezydium Powiatowej Rady Na-

⁷ Archiwum Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, sygn. 416/467: *Teczka studencka Stefana Jankowiaka, Protokół egzaminu magisterskiego.*

rodowej w Gostyniu. Powierzono mu obowiązki wizytatora oraz metodyka. Sprawował opiekę nad nauczaniem w szkołach podstawowych wychowania obywatelskiego, przysposobienia obronnego i historii. Funkcję tę pełnił do 1974 roku⁸. Nauczyciele, z którymi wówczas współpracował, zapamiętali go jako osobę życzliwą i kompetentną oraz – co znamienne – przywiązującą duże znaczenie w edukacji dzieci i młodzieży do rozwoju wiedzy na temat przeszłości lokalnej.

Od 1 września 1974 roku S. Jankowiak pracował w Liceum Ogólnokształcącym w Gostyniu. W nowej szkole uczył historii i przysposobienia obronnego. Przenosiny te były niewątpliwie awansem. Być może trzeba je też zwiaczyć z podjętymi w tym czasie przez S. Jankowiaka studiami doktorskimi na Uniwersytecie Poznańskim. Niestety z przyczyn osobistych, głównie zaważyła tu choroba żony, a po jej śmierci konieczność samodzielnej opieki nad dziećmi, nie zostały one uwieńczone sukcesem. Pozwoliły jednak ambitnemu regionaliście wydoskonalić warsztat badawczy i zawrzeć znajomość z kilkoma znanymi historykami poznańskimi (do grona tego, obok Lecha Trzeciakowskiego, opiekuna przygotowywanej rozprawy doktorskiej, należy zaliczyć Witolda Jakóbczyka, Antoniego Czubińskiego, Witolda Mollika, Stanisława Sierpowskiego).

Genezę regionalnej aktywności S. Jankowiaka wiązać wypada właśnie z zadzierzgniętymi przez niego w okresie studiów więzami ze środowiskiem naukowym. Zadebiutował w 1974 roku artykułem *Kontakty Kasyna Gostyńskiego ze Śląskiem, Pomorzem i Łużycami*. Stanowił on fragment wspomnianego wyżej doktoratu⁹. Większość wczesnych tekstów S. Jankowiaka upowszechniana była jednak w postaci maszynopisu. Zdecydowały o tym – co już podkreślaliśmy – panujące w PRL-u trudności edytorskie. Wśród wzmiankowanych prac wymienić trzeba szkic monograficzny o rodzie Potworowskich (*Potworowscy z Sienna herbu Dębno*, 1973¹⁰) oraz zarysy dziejów dwóch miejscowości – Gostynia (*Gostyń – przeszłość i teraźniejszość*, 1974) i Piasków (*Piaseczna Góra w latach 1775-1806. Studium z dziejów miasta*, 1975)¹¹.

Coraz wyraźniejsze ambicje S. Jankowiaka na polu badań regionalnych sprawiły, że odszedł on ostatecznie ze szkolnictwa. 1 lipca 1977 roku

⁸ W latach 70. XX wieku był także w Piaskach instruktorem oświaty dorosłych oraz instruktorem obrony cywilnej. Włączył się ponadto w tym okresie aktywnie w lokalne życie polityczne. Przewodniczył Gminnemu Komitetowi Frontu Jedności Narodu w Piaskach oraz sekretarował podstawowej organizacji partyjnej PZPR w miejscowej Szkole Podstawowej.

⁹ Tekst ukazał się w książce zbiorowej *Studia z dziejów Polski, Niemiec i NRD XVI-XX wieku* (red. A. Czubiński, Wydawnictwo Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza).

¹⁰ Praca powstała na zamówienie rodziny Potworowskich.

¹¹ Egzemplarze wzmiankowanych trzech tekstów znajdują się m.in. w Muzeum w Gostyniu. Dorobek autora do 1992 roku zawiera *Bibliografia prac Stefana Jankowiaka*, oprac. A. Jankowiak, Gostyń 1992.

został kierownikiem Muzeum w Gostyniu¹². Od tego momentu całkowicie poświęcił się poznawaniu i upamiętnianiu historii swojej małej ojczyzny.

Przejście do nowego miejsca pracy zbiegło się z obchodami 700-lecia Gostynia. S. Jankowiak należał do grona najbardziej zaangażowanych osób, które przygotowywały uroczystości upamiętniające lokację. Trzeba przypomnieć głównie dwie takie imprezy. Pierwsza to zorganizowane w dniach 22-29 kwietnia 1978 roku Studium Wiedzy o Regionie. W jego ramach przedstawiono 14 referatów. Prelegentami byli zarówno renomowani badacze z Poznania (na przykład prof. Józef Burszta), jak i osoby miejscowe. S. Jankowiak współuczestniczył w doborze tematyki spotkań, pozyskiwaniu referentów, a później czuwał nad sprawnym przebiegiem Studium. Wystąpił także w roli wykładowcy (mówił o udziale mieszkańców Gostynia i okolic w walkach narodowowyzwoleńczych w XIX wieku)¹³.

Jeszcze chyba ważniejszym wydarzeniem związanym z jubileuszem miasta, w którym wziął czynny udział, była edycja książki *Dzieje ziemi gostyńskiej* (1979). Ukazała się ona pod redakcją naukową prof. Stanisława Sierpowskiego. Większość prac organizacyjnych związanych z jej drukiem wykonał jednak S. Jankowiak. Po latach prof. Sierpowski wspominał o tym w następujący sposób:

Uznane są zasługi Stefana jako autora części *Dziejów* poświęconej okresowi zaborów. Chcę wszakże wyeksponować mniej znaną, bo niewidoczną, jego rolę animatora, a następnie gostyńskiego koordynatora całego przedsięwzięcia¹⁴.

Rzeczywiście trudno przecenić te wysiłki. Wymienić można wśród nich organizację prac zespołu autorów, przygotowanie kilku publicznych dyskusji nad wstępnymi wersjami rozdziałów publikacji, wreszcie nadzór nad przebiegiem jej procesu wydawniczego.

S. Jankowiak zamieścił w *Dziejach* liczący blisko 100 stron rozdział poświęcony czasom niewoli pruskiej¹⁵. Jest to gruntowna rozprawa, oparta na dokumentach i literaturze przedmiotu. Na jakość wywodu autora wpłynęły przede wszystkim jego wcześniejsze studia na temat Kasyna Gostyńskiego oraz historii Gostynia i Piasków. Tekst stanowił efekt ponownego przemyślenia wielu omówionych już przed laty kwestii. Dzięki temu badacz uniknął

¹² Szczegółowe dane o pracy S. Jankowiaka w Muzeum pozyskać można z okresowych sprawozdań z działalności placówki (Archiwum Muzeum w Gostyniu).

¹³ Na temat Studium zob. R. C z u b, R. F u r m a ń c z a k, J. P o p r a w a, *Gostyńskie Towarzystwo Kulturalne...*, s. 19-20.

¹⁴ S. S i e r p o w s k i, *Pamięci Stefana Jankowiaka*, „Grabonoskie Zapiski Regionalne”, T. 8: 1998, s. 89.

¹⁵ S. J a n k o w i a k, *W okresie zaborów (1793-1918)*, [w:] *Dzieje ziemi gostyńskiej...*, s. 181-277. Oceny tekstu dokonał m.in. M. Kosman (*Uwagi o dziejach ziemi gostyńskiej*, „Rocznik Leszczyński”, T. 6: 1982, s. 9-27).

swoistej powierzchowności, dającej dość często o sobie znać w wydawnictwach jubileuszowych, przygotowywanych pośpiesznie, na konkretny termin. Rozdział trzeba uznać za jedno z najbardziej wartościowych osiągnięć w całym dorobku S. Jankowiaka. Opracowanie – choć wiele jego pojedynczych wątków można dziś uzupełnić danymi, które uzyskano w trakcie nowszych badań – nadal spełnia rolę podstawowego źródła informacji o dziejach ziemi gostyńskiej w XIX wieku¹⁶.

Obchody 700-lecia Gostynia to niewątpliwie moment zwrotny w działalności bohatera niniejszego artykułu. Zacieśnił on wtedy kontakty z poznańskim ośrodkiem naukowym oraz nawiązał współpracę ze środowiskiem regionalistów całej południowo-zachodniej Wielkopolski. Zebrane doświadczenia sprawiły, że został jednym z liderów gostyńskich działaczy kulturalnych. Widowym tego znakiem było powierzenie mu w lutym 1984 roku funkcji prezesa Gostyńskiego Towarzystwa Kulturalnego¹⁷.

W drugiej połowie lat osiemdziesiątych ubiegłego stulecia S. Jankowiak, będąc jednocześnie kierownikiem Muzeum w Gostyniu oraz prezesem Gostyńskiego Towarzystwa Kulturalnego, podjął bardzo zróżnicowaną działalność. Przede wszystkim zintensyfikował swoje oryginalne studia nad przeszłością regionu. Wspomagał podobne prace innych autorów (byli wśród nich i miejscowi regionaliści, i pracownicy naukowcy reprezentujący różne wielkopolskie instytucje badawcze¹⁸). Uporządkował oraz rozbudował zbiory prowadzonego Muzeum (dopiero w tym okresie powstała fachowa i całościowa dokumentacja przechowywanych w placówce eksponatów). Wreszcie animował przedsięwzięcia zmierzające do jak najszerszego upowszechnienia wiedzy na temat historii lokalnej.

Realizacja ostatniego ze wspomnianych celów przybierała rozmaite formy. S. Jankowiak znacznie ożywił akcję odczytową prowadzoną przez Gostyńskie Towarzystwo Kulturalne (cykliczne wykłady odbywały się pod wspólnym hasłem *Spotkania z przeszłością*). Zorganizował kilka konferencji naukowych (szczególnie należy wśród nich wymienić dwa sympozja, w li-

¹⁶ Z recenzenckiego obowiązku należy dodać, że zauważalnym uchybieniem pracy jest niedowartościowanie roli Kościoła katolickiego. Pominięcie jego zasług nie wynikało z braku archiwaliów. Było raczej podyktowane nazbyt lewicowym sposobem analizowania w tym okresie przez S. Jankowiaka procesu dziejowego. Autor zdołał w późniejszych tekstach przezwyciężyć wspomnianą manierę interpretacyjną.

¹⁷ R. C z u b, R. F u r m a ń c z a k, J. P o p r a w a, *Gostyńskie Towarzystwo Kulturalne...*, s. 11. Do władz Towarzystwa S. Jankowiak wszedł w połowie lat 70. XX wieku. W latach 1976-1978 był członkiem zarządu GTK, zaś w latach 1978-1984 jego sekretarzem.

¹⁸ Efektem współpracy S. Jankowiaka z poznańskim środowiskiem naukowym są dwie publikacje – *Przewodnik Rolniczo-Przemysłowy 1836-1845* (Gostyń 1986) autorstwa dr. S. Potockiego z Biblioteki Kórnickiej Polskiej Akademii Nauk oraz *Rzeźbiarski trud majstra Andrzeja Majchrzaka* (Poznań 1986) autorstwa dr. S. Błaszczyka z Muzeum Narodowego w Poznaniu.

stopadzie 1985 roku z okazji 150-lecia utworzenia Kasyna Gostyńskiego i w styczniu 1989 roku z okazji 70-lecia powstania wielkopolskiego). Mocno rozwinął wreszcie ruch wydawniczy¹⁹. To właśnie dzięki nieprzeciętnym umiejętnościom edytorskim S. Jankowiaka gostyńscy regionaliści mieli możliwość systematycznej prezentacji swoich prac jeszcze przed 1989 rokiem, czyli przed momentem, kiedy druk książek w Polsce w małych ośrodkach zdołał się w pełni odrodzić po czasach zastoju, który spowodowany był komunistycznym totalitaryzmem²⁰.

W latach 1980-1989 autor ogłosił dwie monografie (*Kasyno Gostyńskie 1835-1846*, Poznań 1985 oraz *Ziemia gostyńska w powstaniu wielkopolskim 1918-1919*, Gostyń 1989²¹), rozdział poświęcony okresowi zaborów w pracy kreślącej historię ziemi krobskiej²² i kilka haseł w *Wielkopolskim słowniku biograficznym* (dotyczyły one żyjących w XIX wieku członków rodziny Chłapowskich²³). Coraz częściej drukował też w różnych lokalnych czasopismach (znalazły się wśród nich „Panorama Leszczyńska”, „Rocznik Leszczyński”, „Leszczyńskie Zeszyty Muzealne”, „Informator Kulturalny i Oświatowy Województwa Leszczyńskiego”). W 1986 roku współuczestniczył jako przedstawiciel Gostyńskiego Towarzystwa Regionalnego w powołaniu do życia pisma „Przyjaciół Ludu”²⁴. Następnie nie tylko zamieszczał w tym niezwykle ważnym dla rozwoju ruchu regionalnego w południowo-zachodniej Wielkopolsce periodyku swoje artykuły, ale brał również udział

¹⁹ Dokładniej działalność S. Jankowiaka w rozpatrywanych latach odtworzyć można na podstawie publikacji R. C z u b a, R. F u r m a n c z a k a i J. P o p r a w y, *Gostyńskie Towarzystwo Kulturalne...*, s. 5-63.

²⁰ W dziesięciolecie, które poprzedziło przełomowy 1989 rok, w Gostyniu ukazało się 18 książek i broszur o tematyce regionalnej. Do liczby tej trzeba jeszcze dodać publikacje poświęcone dziejom ziemi gostyńskiej ogłoszone w innych miastach powiatu i w Poznaniu (zob. *Wydawnictwa regionalne*, www.muzeum.gostyn.pl). Był to niewątpliwie sukces wydawniczy. Zdecydowała o nim głównie współpraca S. Jankowiaka ze Stanisławem Sroką. Ten ostatni od 1984 roku sprawował funkcję przewodniczącego Wojewódzkiej Rady Narodowej w Lesznie i dysponował możliwościami administracyjnymi, aby wesprzeć poszczególne inicjatywy edytorskie. O działalności S. Sroki zob. K. M a ć k o w i a k, *Regionalne pasje doktora Stanisława Sroki*, „Rocznik Gostyński”, T. 2: 2015, s. 155-160.

²¹ Współautorem drugiej książki był znany regionalista kościański Piotr Bauer. Ukazała się ona pod redakcją naukową Bogusława Polaka. Publikację zrecenzował m.in. M. Rezler (*Powstanie w Gostyńskim*, „Kronika Wielkopolska” 1992, nr 1, s. 110-112).

²² S. J a n k o w i a k, *Krobica i okolice w latach 1793-1918*, [w:] *Szkice z dziejów ziemi krobskiej*, red. A. Miałkowski, Poznań-Krobica 1986, s. 49-82.

²³ Chodzi o Dezyderego (1788-1879), Józefa (1852-1915), Kazimierza (1832-1916) oraz Zygmunta (1869-1919) Chłapowskich (*Wielkopolski słownik biograficzny*, red. A. Gąsiorowski, J. Topolski, Warszawa-Poznań 1981, s. 100-103).

²⁴ Zob. M. K o s z e w s k i, *W piątą rocznicę powrotu*, „Przyjaciół Ludu” 1990, z. 2, s. 40; Z. S m o l u c h o w s k i, *Takie były początki*, „Przyjaciół Ludu” 2001, z. 1, s. 3-5.

w pracach jego Rady Programowo-Naukowej²⁵. Znaczącą inicjatywą z lat osiemdziesiątych XX wieku, z którą związał się na dłuższy czas, była edycja pięciu kalendarzy pod wspólnym tytułem *Sławni gostynianie* (pierwszy zeszyt ukazał się w 1984 roku).

W 1989 roku S. Jankowiak zakończył karierę zawodową. O jego przedwczesnym odejściu z pracy zdecydował zły stan zdrowia. Postępująca choroba serca sprawiła, że dwa lata później przestał być także prezesem Gostyńskiego Towarzystwa Kulturalnego. Nadal jednak przejawiał dużą aktywność na polu badawczym. Co więcej, właśnie wtedy napisał kilka szczególnie znaczących tekstów. O niezwyklej weni twórczej S. Jankowiaka w tym okresie świadczy dołączony do niniejszego artykułu zestaw jego publikacji z lat 1992-1997.

Za najważniejsze dokonanie badacza po 1990 roku z całą pewnością uznać należy monografię *Kasyno Gostyńskie (1835-1846). U początków pracy organicznej w Wielkopolsce* (Gostyń 1996). Była to już trzecia próba autora – po rozprawie magisterskiej i ogłoszonym w 1985 roku szkicu popularnonaukowym – charakterystyki tej XIX-wiecznej organizacji. Licząca blisko 200 stron praca, zaopatrzona w rozbudowany aparat naukowy (zestaw bibliograficzny, indeksy oraz aneksy), stanowi wielostronne przedstawienie tematu. Opiera się na solidnej podstawie archiwalnej i rozpatruje omawiane problemy na szerokim tle stosunków społeczno-politycznych Wielkiego Księstwa Poznańskiego. Witold Molik w ocenie rozprawy podkreślił jej przemyślaną konstrukcję, trafny wybór poruszanych zagadnień oraz rzeczowość prowadzonego wywodu. W konkluzji recenzent stwierdził:

Książka S. Jankowiaka wzbogaca w istotnym zakresie piśmiennictwo poświęcone pracom organicznym w pierwszej połowie XIX wieku, a ukazując przejrzyście i ciekawie szeroką działalność Kasyna Gostyńskiego – dowodzi, jak ważną pracę te odegrały rolę²⁶.

Zupełnie nowym kierunkiem zainteresowań badacza w ostatniej fazie życia były bibliografie. Jako wytrawny znawca minionych epok doskonale zdawał sobie sprawę z wagi tego typu pomocniczych opracowań dla właściwego rozwoju wiedzy historycznej. Miał zarazem świadomość olbrzymich trudności, które stają przed ich autorami. Stworzenie jakiegokolwiek zestawu bibliograficznego w dobie przedinternetowej wymagało między innymi częstych wyjazdów w celu penetracji zasobów archiwalnych oraz bibliotecz-

²⁵ S. Jankowiak uczynił z „Przyjaciela Ludu” jedno z głównych miejsc prezentacji swoich prac. W latach 1986-1997 opublikował na łamach czasopisma aż 27 artykułów i przyczynków. Por. B. G ł o w i n k o w s k a, *Autorzy „Przyjaciela Ludu” 1986-2000*, „Przyjaciel Ludu” 2001, z. 1, s. 25-26.

²⁶ W. M o l i k, *Przedmowa*, [w:] S. J a n k o w i a k, *Kasyno Gostyńskie (1835-1846). U początków pracy organicznej w Wielkopolsce*, Gostyń 1996, s. 9.

nych. Tymczasem S. Jankowiak w latach dziewięćdziesiątych XX wieku coraz wyraźniej podupadał na zdrowiu, a każdą podróż traktował jako prawdziwą wyprawę. Kiedy patrzymy dzisiaj na zredagowane przez niego bibliografie, powinniśmy zatem nie tylko brać pod uwagę wartości merytoryczne tych dzieł, ale pamiętać zarazem o okolicznościach ich narodzin. Okupione były one bowiem niezwykle wysiłkiem woli.

Spod pióra S. Jankowiaka wyszły dwa ważne spisy literatury przedmiotu: *Biskupizna. Dzieje regionu, folklor biskupiański, jego popularyzacja i popularyzatorzy. Zestawienie bibliograficzne* (Krobia 1993) oraz *Edmund Bojanowski 1814-1871. Życie i działalność. Bibliografia* (Grabonóg 1995). Na specjalne wyróżnienie zasługuje ta ostatnia praca. Zawiera ona opis aż 1125 pozycji związanych z założycielem Zgromadzenia Sióstr Służebniczek. Cechuje ją, jak zauważyła Anna Żalik, szczególna docieklivość. Udało się w analizowanej książce ukazać naprawdę cały dorobek piśmienniczy na wyznaczony temat²⁷. Bibliografia odnotowuje literaturę o Bojanowskim, ale uwzględnia także inne materiały (np. ikonograficzne) przedstawiające tę postać oraz teksty dotyczące historii służebniczek i działalności Muzeum im. E. Bojanowskiego w Grabonogu.

Przywołać należy jeszcze jedno dzieło interesującego nas typu, nad którym pracował autor. Jest to bibliografia zawartości „Przewodnika Rolniczo-Przemysłowego” – czasopisma ukazującego się w Lesznie w latach 1836-1845. Wydawane było ono sumptem Kasyna Gostyńskiego. Pomysł, aby zestawić teksty ogłoszone w periodyku, trzeba bezpośrednio powiązać z prowadzonymi przez badacza wieloletnimi studiami nad organizacją gostyńskich ziemian²⁸. Niestety, książka ta nie została już dokończona (mające ją współtworzyć materiały, tzn. kompletna kartoteka zawierająca rejestr artykułów zamieszczonych w „Przewodniku”, znajdują się obecnie w zbiorach Muzeum w Gostyniu)²⁹.

Uzupełnieniem wymienionych dokonań naukowych S. Jankowiaka w latach 1990-1997 są: okolicznościowy szkic monograficzny *Bank Spółdzielczy w Gostyniu 1865-1990* (Gostyń 1990) oraz teksty ogłoszone w prasie regionalnej („Panoramie Leszczyńskiej”, „Wiadomościach Kościańskich”, „Przeglądzie Wielkopolskim”, głównie zaś w „Przyjacielu Ludu” i „Gazecie

²⁷ A. Żalik, *Edmund Bojanowski*, „Przyjaciel Ludu” 1996, z. 5-6, s. 39-40.

²⁸ Zainteresowanie badacza „Przewodnikiem” tłumaczyć należy tym, że publikowano na jego łamach rozmaite materiały (np. protokoły, sprawozdania) omawiające działalność poszczególnych wydziałów Kasyna. Wobec zaginięcia jego archiwum czasopismo jest zatem dzisiaj często podstawowym źródłem, które umożliwia rekonstrukcję prac organizacji.

²⁹ Na marginesie wspomnieć trzeba o znaczącym wkładzie S. Jankowiaka w prace nad *Bibliografią historii miasta Gostynia w zarysie* (wyd. I, Gostyń 1987; wyd. II poprawione i uzupełnione, Gostyń 1997). Pomoc dotyczyła zarówno kwestii wypracowania zasad podziału rzeczowego materiałów umieszczonych w książce, jak i zbierania konkretnych pozycji bibliograficznych.

Gostyńskiej”). Na osobną wzmiankę zasługuje ponadto współpraca, którą po 1991 roku nawiązał z „Grabonoskimi Zapiskami Regionalnymi”, rocznikiem Muzeum im. E. Bojanowskiego (znalazł się w składzie rady programowej wydawnictwa i zdążył jeszcze wydrukować w nim trzy teksty). Już po śmierci badacza ukazała się zredagowana na podstawie zebranych przez niego obszernych materiałów książka *Zarys dziejów Piasków (Piasecznej Góry) 1775-1945* (Grabonóg 2002). Monografię przygotował ostatecznie do druku Piotr Bauer³⁰.

S. Jankowiak odszedł zdecydowanie zbyt szybko, w pełni sił twórczych. Zmarł 1 grudnia 1997 roku w Poznaniu. Cztery dni później pochowany został na cmentarzu parafialnym w Piaskach. Pracował niemal do ostatnich chwil swego życia. O kolejnych artykułach, które zamierzał oddać do druku, wspominał jeszcze w szpitalu. Znajomi oraz przyjaciele zapamiętali go – i nie są to słowa podyktowane wyłącznie konwencją tekstu wspomnieniowego – jako człowieka o wyjątkowej życzliwości oraz serdeczności. Nigdy nie odmawiał pomocy innym. Historia była dla niego pasją życiową. O przeszłości regionu mógł opowiadać, a posiadał szczególny dar oratorski, godzinami.

S. Jankowiak ma liczne zasługi dla regionalistyki. Przede wszystkim był rzetelnym i odpowiedzialnym za słowo badaczem. Dysponował przy tym dobrym warsztatem naukowym. Pozostawił po sobie ponad 120 tekstów (przyczynków, artykułów, studiów, monografii). Historię małych ojczyzn traktował jako pełnoprawną część historii ogólnonarodowej. Z przekonaniem twierdził, że bez rozwoju pierwszej niemożliwy jest właściwy postęp drugiej. Należał do grona regionalistów, których dorobek wszedł do obiegu ponadlokalnego. Świadczą choćby o tym częste przywołania jego prac. Szczególnie zaangażował się w poznawanie historii ziemi gostyńskiej w XIX wieku. Zdołał odtworzyć nie tylko całościowy obraz dziejów regionu w okresie niewoli pruskiej, ale omówił także w bardziej wnikliwy sposób ciekawsze epizody z tego okresu (chodzi głównie o prekursorskie inicjatywy Kasyna Gostyńskiego oraz o wkład mieszkańców Gostynia i okolicy w wielkopolski zryw powstańczy z lat 1918-1919).

W charakteryzowanym dorobku można wyróżnić zasadniczo dwa uzupełniające się komponenty. Pierwszy współtworzą artykuły i rozprawy o ambicjach typowo poznawczych, spełniające podstawowe rygory nauko-

³⁰ Książka wyszła z inicjatywy Muzeum im. Edmunda Bojanowskiego, sfinansowana została zaś przez Urząd Gminy w Piaskach (zob. *Z działalności Muzeum im. Edmunda Bojanowskiego*, „Grabonoskie Zapiski Regionalne”, T. 10: 2002, s. 73-74). Podstawą pracy był cykl artykułów ogłoszonych w latach 1993-1994 przez S. Jankowiaka na łamach „Gazety Gostyńskiej” pod wspólnym tytułem *Kartki z dziejów Piasecznej Góry*. Za wydanie publikacji Muzeum w Grabonogu otrzymało w 2003 roku nagrodę w konkursie Wielkopolskie Przedsięwzięcie Muzealne Roku „Izabella”.

wości. Na drugi, obszerniejszy, składają się teksty, których celem jest popularyzacja. S. Jankowiak przywiązywał do niej bardzo dużą wagę. Dlatego regularnie podejmował współpracę z prasą lokalną (zwłaszcza z „Panoramą Leszczyńską” i „Gazetą Gostyńską”). Zależało mu na pozyskaniu jak najszerszego odbiorcy. Wiele zatem czasu poświęcał sposobowi przekazywania treści. Jego prace odznaczają się rzeczowością i niezaprzeczalnymi walorami formalno-językowymi – głównie potoczystym, wyraźnie rozpoznawalnym, z lekka archaizowanym stylem, uporządkowaną narracją oraz przejrzystą kompozycją.

S. Jankowiak łączył – co nie jest wcale regułą – pasję naukową z umiejętnością działań praktycznych. Nie był typem samotnika, który rzadko wychodzi z własnego gabinetu lub naukowej czytelni. Wręcz przeciwnie, łatwo nawiązywał kontakty i współpracę. Jego pomysły organizacyjne nadały kształt gostyńskiej placówce muzealnej. Przez lata wpływały także na oblicze Gostyńskiego Towarzystwa Kulturalnego. Współtworzyły ponadto fundamenty rozwijanego przez obie instytucje ruchu wydawniczego. Podkreślaną w rozmaitych publikacjach wysoką pozycję gostyńskiego ośrodka regionalnego w dużym stopniu łączyć należy właśnie z pomysłami i wysiłkami S. Jankowiaka³¹. Był postacią ogólnie rozpoznawalną i docenianą w środowisku regionalistów wielkopolskich. Szczególnie chętnie i owocnie współpracował z Muzeum Okręgowym w Lesznie, Muzeum Regionalnym w Kościanie, Leszczyńskim Towarzystwem Kulturalnym oraz Towarzystwem Miłośników Ziemi Kościańskiej.

Wyjątkowo wiele zrobił dla kształcenia i uaktywniania ludzi młodych. Systematycznie pomagał kolejnym rocznikom magistrantów. Trudno dzisiaj oszacować liczbę osób, które odwiedziły S. Jankowiaka najpierw w muzeum, a później w domu z konspektami prac dyplomowych. Bywało, że jego udział w powstawaniu konkretnych rozpraw był znaczniejszy niż nominalnego promotora. Dzięki wspomnianej opiece spora grupa utalentowanej młodzieży zamieszkująca ziemię gostyńską rozpoczęła bardziej regularne studia nad historią najbliższych okolic. Zależało mu na wychowaniu grona następców. Początkującym adeptom regionalistyki – w tym i piszącemu te słowa – podpowiadał tematy, udzielał informacji na temat archiwaliów, ułatwiał kontakty z poznańskim środowiskiem naukowym. Zachęcał do druku. Sukcesy swoich podopiecznych przyjmował z niekłamaną radością.

Za wkład w rozwój wiedzy o historii ziemi gostyńskiej S. Jankowiak uhonorowany został między innymi przez Radę Miejską w Gostyniu nagrodą twórczą „Laur Gostynia”. Leszczyńskie Towarzystwo Kulturalne przyznało mu zaś prestiżowy medal „Za Serce dla Kultury”. Największą jednak nagro-

³¹ Zob. choćby na ten temat: W. M o l i k, *Dzieje Wielkopolski pod panowaniem pruskim jako przedmiot badań historycznych*, [w:] *O uprawianiu i znaczeniu historii regionalnej*, red. i oprac. Cz. Niedzielski, Ciechanów-Toruń 1991, s. 65.

dą, którą zdobył, jest wdzięczna pamięć znajomych, współpracowników i uczniów.

Bibliografia prac Stefana Jankowiaka za lata 1992-1997*

1992

- *Bojanowski a czytelnictwo ludowe*, „Przyjaciół Ludu”, z. 3-4, s. 4-7.
- *Dawne ekslibrisy* (cz. I-II), „Gazeta Gostyńska”, cz. I, nr 12, s. 31; cz. II, nr 13, s. 31.
- *Duchowieństwo wobec roku 1794*, „Przyjaciół Ludu”, z. 5-6, s. 19-20.
- *Dwa listy Maksymiliana Jackowskiego*, „Przyjaciół Ludu”, z. 3-4, s. 13-15.
- *Kult Kościuszki u Bojanowskiego*, „Przyjaciół Ludu”, z. 5-6, s. 33-34.
- *Organiczni z kręgu Kasyna Gostyńskiego wobec prób centralizacji towarzystw rolniczych w Wielkim Księstwie Poznańskim w 1844 r.*, „Grabonoskie Zapiski Regionalne”, T. 2, s. 5-12.
- *Perswazje, groźby i kary* [o problemach przejmowania przez Prusy terenów polskich po rozbiorach], „Przyjaciół Ludu”, z. 5-6, s. 15-19.
- *Profesor Paweł Schulz*, „Przyjaciół Ludu”, z. 2-4, s. 25-26.
- *Warto przeczytać* [o piśmiennictwie na temat przebiegu powstania kościuszkowskiego w Wielkopolsce], „Przyjaciół Ludu”, z. 5-6, s. 35.

1993

- *Biskupizna. Dzieje regionu, folklor biskupiański, jego popularyzacja i popularyzatorzy. Zestawienie bibliograficzne*, oprac. S. Jankowiak, Krobica.
- *Kartki z dziejów Piasecznej Góry* (cz. I: *Narodziny miasta*), „Gazeta Gostyńska”, nr 26-27, s. 38-38.
- *Zaginione osady w Gostyńskim*, „Gazeta Gostyńska”, nr 24, s. 39.

1994

- *Dzieje krobskiego harcerstwa*, „Przyjaciół Ludu”, z. 3-4, s. 50.
- *Echa insurekcji kościuszkowskiej* (cz. I-II), „Gazeta Gostyńska”, cz. I, nr 19, s. 35; cz. II, nr 20, s. 35.
- *Franciszka Glury regionalne pisanie*, „Gazeta Gostyńska”, nr 26-27, s. 49-50.
- *Kartki z dziejów Piasecznej Góry* (cz. II-IX), „Gazeta Gostyńska”, nr 1-9. [cz. II: *Przywilej lokacyjny*, nr 1, s. 35; cz. III: *Protest Gostynia przeciw zało-*

* Rejestr jest uzupełnieniem *Bibliografii prac Stefana Jankowiaka* (Gostyń 1992) za lata 1972-1992. Informacje o zawartości treściowej publikacji umieszczone przy niektórych tytułach w nawiasach kwadratowych pochodzą od autora artykułu.

żeniu nowego miasta, nr 2, s. 35; cz IV: *Protestanci, Żydzi i katolicy*, nr 3, s. 35; cz. V: *Imć pan dziedzic i trzy porządki*, nr 4, s. 35; cz. VI: *Czym drzewiej miasto stało*, nr 5, s. 39; cz. VII: *O panach braciach kurkowych*, nr 6, s. 51; cz. VIII: *Najdawniejsze różności*, nr 7-8, s. 35; cz. IX: *O herbie Piasków*, nr 9, s. 39].

– *Majątek Pudliszki w roku 1847*, „Przyjaciel Ludu”, z. 3-4, s. 15-17.

– *Marceli Motty o Edmundzie Bojanowskim*, wyboru dokonał S. Jankowiak, „Gazeta Gostyńska”, nr 25, s. 34.

– *Obywatel pracy* [o dr. Antonim Freudenreihu], „Przyjaciel Ludu”, z. 1-2, s. 16-17.

– *Radość z odzyskanego podwórka* [o biografii i twórczości malarskiej Czesława Gały], „Przyjaciel Ludu”, z. 3-4, s. 44-47.

– *Rzemieślnicy, kupcy i przemysłowcy polscy w Gostyniu na początku XX wieku* (cz. I-II), „Gazeta Gostyńska”, cz. I, nr 22, s. 38; cz. II, nr 23, s. 34.

– *Ucieczka generała Kruka* (cz. I) [gostyński epizod w biografii gen. Michała Heydenreicha], „Gazeta Gostyńska”, nr 26-27, s. 51.

– *Z dziejów przyjaźni* (*Edmund Bojanowski i Jan Koźmian*), „Wiadomości Kościańskie”, nr 13, s. 42-43.

1995

– *Edmund Bojanowski 1814-1871. Życie i twórczość. Bibliografia*, Grabonóg.

– *Gustaw Potworowski*, „Gazeta Gostyńska”, nr 6, s. 39.

– *Leksykon miejscowości gminy Piaski* (cz. I-VI), „Gazeta Gostyńska”, cz. I, nr 19, s. 43; cz. II, nr 20, s. 43; cz. III, nr 21, s. 43; cz. IV, nr 22, s. 35; cz. V, nr 23, s. 38-39; cz. VI, nr 24-25, s. 52.

– *Na straży tradycji regionalnych*, „Przegląd Wielkopolski” 1995, s. 21-25.

– *Pruska lista aktywistów polskich z Gostyńskiego*, „Gazeta Gostyńska”, nr 11, s. 42.

– *Rzemieślnicy i kupcy polscy w Piaskach w końcu XIX wieku*, „Gazeta Gostyńska”, nr 4, s. 38.

– *Statystyka miasta Ponieca z 1840 roku*, „Gazeta Gostyńska”, nr 22, s. 34.

– *Ucieczka generała Kruka* (cz. II), „Gazeta Gostyńska”, nr 1, s. 39.

– *Ulotka z czasów pruskiej niewoli*, „Gazeta Gostyńska”, nr 18, s. 42.

– *Ziemia gostyńska jako ośrodek przygotowań i zaplecze Powstania Wielkopolskiego*, [w:] *Ziemia gostyńska w Powstaniu Wielkopolskim*, red. M. Sobkowiak, Gostyń, s. 43-52.

1996

– *Echa poznańskich obchodów 150. rocznicy śmierci Karola Marcinkowskiego*, „Gazeta Gostyńska”, nr 23, s. 38.

– *Kasyno Gostyńskie (1935-1846). U początków pracy organicznej w Wielkopolsce*, Gostyń.

- *Leksykon miejscowości gminy Piaski* (cz. VII-VIII), „Gazeta Gostyńska”, cz. VII nr 1, s. 39; cz. VIII, nr 2, s. 38.
- *Słów kilka o doktorze Marcynie i jego związkach z Gostyniem. W 150. rocznicę śmierci Karola Marcinkowskiego*, „Gazeta Gostyńska”, nr 22, s. 34.
- *Rozwiązanie Kasyna Gostyńskiego*, „Gazeta Gostyńska”, nr 3, s. 34.
- *Rzecz o wierności ziemi ojców (Gostyniana w malarstwie Czesława Gały)*, „Gazeta Gostyńska”, nr 18, s. 39.
- *Trzej z rodu Skorupków*, „Przyjaciel Ludu”, z. 5-6, s. 2-9.
- *Wydział literacki Kasyna Gostyńskiego 1838-1845*, „Grabonoskie Zapiski Regionalne”, T. 6, s. 5-13.

1997

- [współautor Jan Bzdęga], *Profesor Zimińska-Sygietyńska a Biskupizna*, „Gazeta Gostyńska”, nr 3, s. 38.
- *Redaktor od „Przewodnika Rolniczo-Przemysłowego”*, „Gazeta Gostyńska”, nr 1, s. 37.

Wydawnictwa pośmiertne

- [współautor P. Bauer] *Zarys dziejów Piasków (Piasecznej Góry) 1775-1945*, Grabonóg 2002.